

SPOOR A

HERSTEL VAN HET GEWONE LEVEN

Amerpoort

SPOOR A

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave	2
Voorwoord.....	3
HOOFDSTUK 1	
Visie op moeilijk verstaanbaar gedrag	4
HOOFDSTUK 2	
Stress en moeilijk verstaanbaar gedrag	10
HOOFDSTUK 3	
Herstel van het gewone leven: voorkom of verminder stress	14
HOOFDSTUK 4	
Verstandelijk niveau, emotionele ontwikkeling en prikkels	20
HOOFDSTUK 5	
Autisme en moeilijk verstaanbaar gedrag	28
HOOFDSTUK 6	
De invloed van gehechtheidsrelaties	30
HOOFDSTUK 7	
Ondersteuning voor begeleiders	36
Tot slot	41
Bronvermelding	42
Colofon	43

SPOOR A

VOORWOORD

Mensen met een verstandelijke beperking begeleiden is een vak. En een vak uitoefenen betekent dat je bewust en doelgericht handelt, op basis van een visie. Daarom is er Spoor A, de visie van Amerpoort op werken met mensen met een matige, ernstige en zeer ernstige verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag.

Spoor A is gebaseerd op theoretische inzichten en jarenlange ervaring in de praktijk. Bovendien sluit Spoor A aan bij menslievende professionalisering, een beweging in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking waarbij persoonlijke betrokkenheid centraal staat. Vanuit die betrokkenheid kun je als begeleider verbinding maken met een cliënt. Ook Spoor A richt zich op goede begeleiding vanuit persoonlijke betrokkenheid. Drie pijlers zijn daarbij belangrijk: We willen dat je als begeleider een onvoorwaardelijke relatie met de cliënt aangaat, dat je hem een passend programma biedt en hem stimuleert in zijn groei.

Spoor A ondersteunt je hierbij. Begeleiders ervaren Spoor A als een handzame methodiek. Er wordt al volop mee gewerkt. En omdat we steeds bijleren, is er nu deze hernieuwde uitgave. Wij willen begeleiders graag goede methodische handvatten geven en ervoor zorgen dat ze zich deze eigen kunnen maken. Want dat draagt bij aan onze missie 'Samen werken aan een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking'.

Ik ben de schrijvers van deze uitgave dankbaar dat ze hun kennis en ervaring met ons delen. Ik hoop dat je dit boekje en de bijbehorende leergang als ondersteunend ervaart. En dat meer mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag mede hierdoor goede zorg ontvangen en een gewoon en goed leven kunnen leiden.

Jan Willem Schuurman

Directeur Expertisecentrum

HOOFDSTUK 1

VISIE OP MOEILIJK VERSTAANBAAR GEDRAG

Ontstaan van Spoor A

Spoor A is de visie van Amerpoort op het werken met mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag. Deze manier van werken hebben we in de loop van de jaren ontwikkeld vanuit de dagelijkse praktijk. Daarnaast is de visie gebaseerd op theoretische modellen en maatschappelijke ontwikkelingen. We sluiten daarbij aan bij een visie die breder in Nederland wordt gedeeld.

Behalve een visie is Spoor A ook een methodiek voor begeleiders die werken met mensen met een verstandelijke beperking en met moeilijk verstaanbaar gedrag. Dat wil zeggen: Spoor A bestaat uit verschillende methoden en instrumenten waarmee je de visie kunt vertalen naar de praktijk. Het is voor jou als begeleider van groot belang dat je toegang hebt tot die methoden en instrumenten en dat je

weet wat ze inhouden. Daarvoor is dit boekje. Voor nieuwe medewerkers is het een kennismaking met Spoor A. Voor anderen is het een handzame samenvatting van wat zij eerder hebben geleerd.

Herstel van het gewone leven

Een belangrijk theoretisch model dat ten grondslag ligt aan Spoor A is 'Het herstel van het gewone leven'. Ter Horst beschrijft in zijn boek *Het herstel van het gewone leven* (2012) het belang van een gewoon, alledaags leven voor ieder mens. Een leven waarin de volgende vragen positief beantwoord worden: Heeft iemand echte opvoeders die een onvoorwaardelijke ondersteuningsrelatie met hem of haar aangaan? Heeft hij of zij een

goede invulling van de dag met genoeg activiteiten en ook met tijd voor ontspanning? Is er naast regelmaat en ritme ook sprake van afwisseling en uitdaging? Wordt er aan alle basisbehoeften voldaan: genoeg slaap, eten en drinken? Is de omgeving aangenaam, mag iemand zijn wie hij is, voelt hij of zij zich veilig?

Dit 'gewone leven' is niet vanzelfsprekend voor mensen met een verstandelijke beperking en al helemaal niet voor mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag. Zij zijn sterk afhankelijk van anderen om hun leven in te richten en kleur te geven. Hun gedrag kan een belemmering zijn in het dagelijks leven. Daardoor kan hun leven verschromelen. Vaak passen we in periodes van spanning de activiteiten en omgeving aan. Door 'meer rust en minder prikkels' kan iemand tot rust komen. Maar als het weer beter gaat, worden die aanpassingen niet altijd allemaal ongedaan gemaakt. Daardoor blijft er voor de cliënt steeds minder over. En daarmee wordt de kans op nieuwe problemen groter.

Samen werken aan een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking is de missie van Amerpoort. Dit doen we onder andere door hen een huis te bieden waar ze thuis kunnen zijn. Verder bieden we hen een goed passend dagprogramma en blijven we altijd mogelijkheden en perspectief zien, ook al is dat soms ingewikkeld.

De drie pijlers van Spoor A

Spoor A richt zich specifiek op mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag. We zien dit gedrag als een vorm van communicatie die onwillekeurig, ingewikkeld en niet zomaar te begrijpen is. Vaak is er ook een probleem in de interactie.

Moeilijk verstaanbaar gedrag is een pijnlijke, confronterende en destructieve manier van hulp vragen door mensen die dat niet (meer) op een andere manier kunnen. Het is aan jou als begeleider om de vraag achter het gedrag te begrijpen en er samen met cliënt, familie en professionals een goed antwoord op te geven. Dit vraagt een bewuste aanpak.

In zijn boek *Het herstel van het gewone leven* schrijft Ter Horst: "Voordat we grijpen naar allerlei ingewikkelde therapieën, is het altijd eerst nodig om te kijken of het gewone, alledaagse en voor de hand liggende wel in orde is. Als dat niet het geval is, halen gespecialiseerde therapieën ook niets uit. Het gewone is een voorwaarde voor het bijzondere..."

Om te kunnen werken aan het herstel van het gewone leven, zorg je als begeleider daarom allereerst voor de gewone, alledaagse en voor de hand liggende voorwaarden. Deze voorwaarden zijn de drie pijlers van Spoor A:

Programma

Het is belangrijk dat je de mensen voor wie je werkt, helpt bij het evenwichtig invullen van hun dag. Met zinvolle dagbesteding, ontspannende, leuke activiteiten en een woning waar ze zich thuis kunnen voelen, zichzelf kunnen zijn en hun eigen dingen kunnen doen.

Relatie

Ieder mens wil graag vertrouwde relaties hebben, mensen met een verstandelijke beperking dus ook. In contact met anderen kan hij ervaren wie hij is. De zekerheid dat er iemand voor hem is, ook als hij het moeilijk heeft, maakt het hem mogelijk zich verder te ontwikkelen.

Groei

Daarnaast heeft ieder mens behoefte aan ontwikkeling en perspectief, aan nieuwe ervaringen en de mogelijkheid om te groeien. Programma en relatie zijn voorwaarden om te komen tot groei.

In Spoor A komen deze drie pijlers telkens terug. Want als één van de pijlers ontbreekt, is de kans groot dat het moeilijk verstaanbaar gedrag toeneemt en het gewone leven voor de cliënt bedreigd raakt.

Opbouw van dit boekje

Met dit boekje heb je een koffer vol kennis en instrumenten voor de begeleiding van mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag. Hoofdstuk 2 gaat allereerst in op het verband tussen stress en moeilijk verstaanbaar gedrag. Hoofdstuk 3 biedt handvatten om stress te voorkomen of te verminderen, zodat je kunt werken aan herstel van het gewone leven van een cliënt. Vanaf hoofdstuk 4 komen modellen, methoden en instrumenten aan bod die verder van belang zijn in jouw rol als begeleider. Deze zijn ook onderdeel van leergang Spoor A, die wij begeleiders van mensen een ernstige verstandelijke beperking met moeilijk verstaanbaar gedrag graag aanbieden.

We hopen dat Spoor A je helpt het gedrag van een cliënt te begrijpen en hem op een goede manier te begeleiden. Wij raden je aan: Leer een cliënt écht kennen, zit niet vast aan één methode, maar gebruik de verschillende methoden en modellen. En doe dit samen met je hele team, want dan spreken jullie dezelfde taal.

Overigens, overal waar we hij of hem schrijven, bedoelen we ook zij of haar.

A man with a shaved head, wearing a colorful floral bucket hat, a teal t-shirt, and light blue shorts, is reclining on a dark grey lounge chair. He is smiling and pointing his right index finger upwards. The background consists of a red brick wall and green foliage.

Ton de Lange

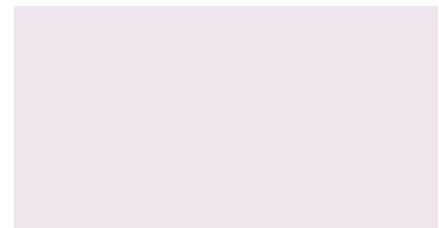
A decorative pink graphic element consisting of a stylized, thick vertical bar with a flared top and bottom, resembling a classical column or a stylized letter 'I'.

**HERSTEL
VAN HET
GEWONE
LEVEN**

'Het bestaan van onze broer Ton was door zijn gedrag ernstig verschaald. Uiteindelijk kwam er weer perspectief waardoor hij nu kan genieten van zijn leven.'

Wim en Anne de Lange,
broer en zus

HOOFDSTUK 2

STRESS EN MOEILIJK VERSTAANBAAR GEDRAG

Om een cliënt drie sterke pijlers te kunnen bieden, sta je als begeleider voor de opgave om een antwoord te vinden op moeilijk verstaanbaar gedrag. We kunnen de hulpvraag achter het gedrag beter begrijpen en beantwoorden als we kijken naar de rol van stress. In de visie van Amerpoort is stress de belangrijkste veroorzaker van moeilijk verstaanbaar gedrag.

Stress

Voordat moeilijk verstaanbaar gedrag ontstaat, is er vaak een periode waarin de cliënt spanning en stress opbouwt. Dikwijls is dit doordat de cliënt niet kan voldoen aan de eisen die de omgeving aan hem stelt. De laatste jaren is veel onderzoek gedaan naar de rol van stress en de negatieve gevolgen hiervan op het emotioneel en lichamelijk welbevinden. Dr. Lex Wijnroks van Universiteit Utrecht heeft hierover gepubliceerd. Hij maakt hierbij gebruik van het zogenoemde *stressmodel* (Wijnroks 2013-2).

Het stressmodel

De term stress verwijst naar een lichamelijk proces. Doordat een cliënt een bepaalde situatie (bewust of onbewust) herkent als een situatie waar hij onvoldoende vaardigheden, kennis of energie voor heeft, ontstaat er bij hem stress. Die stress zorgt weer voor een neiging om volgens een vast patroon te reageren.

In dit model is er dus een stressor en een stressreactie. Een stressor is een gebeurtenis of een situatie die een gevoel van spanning veroorzaakt en een stressreactie is de reactie op deze spanning.

Om te begrijpen waarom mensen verschillend reageren op stressoren, maakt het stressmodel gebruik van het Tweesystemenmodel. Het Tweesystemenmodel gaat over de werking van het brein (Wijnroks, 2013-4).

Het brein bestaat uit twee systemen, het *primaire* systeem en het *secundaire* systeem.

- › **Het primaire systeem** in het brein is ontwikkeld om ons te waarschuwen voor gevaar om zo te kunnen overleven. Het stuurt geautomatiseerde processen aan en is op zoek naar herkenbare informatie. Het werkt snel, automatisch, intuïtief en impulsief.
- › **Het secundaire systeem** is verantwoordelijk voor de 'hogere cognitieve functies'. Het krijgt continue informatie van het primaire systeem om deze informatie te controleren. Ook onderdrukt het de impulsen van het primaire systeem.

Het secundaire systeem heeft een beperkte capaciteit en is snel overbelast, oftewel gestrest. Wanneer het secundaire systeem gestrest raakt, moet het brein weer terugvallen op het primaire systeem. Daarom reageren mensen bij stress impulsief, intuïtief en volgens vaste patronen. Het gedrag raakt ontregeld en helpt niet in de situatie.

Bij mensen met een verstandelijke beperking is het secundaire systeem vaak niet goed ontwikkeld, waardoor het nog sneller overbelast raakt. Deze mensen tonen dan ook sneller een stressreactie volgens het primaire systeem ('primaire reactie'). Vaak gebeurt dat in de vorm van wat wij 'moeilijk verstaanbaar gedrag' noemen.

Stressoren

Wat zijn stressoren voor mensen met een verstandelijke beperking? Stressoren kom je onder andere tegen in de volgende gebieden:

› Begeleiding

Zorg dat je als begeleider de taken of eisen goed afstemt op de cliënt. Wanneer je van een cliënt taken verwacht die te veel of te moeilijk zijn, kan dit een stressor zijn.

› Cliënt

Stressoren kunnen ook vanuit de cliënt zelf komen. Dit kan te maken hebben met wat hij heeft meegemaakt in het verleden, met gevoeligheid voor bepaalde prikkels of een specifieke aandoening. Ook lichamelijk ongemak of pijn kunnen stressoren zijn.

› Omgeving

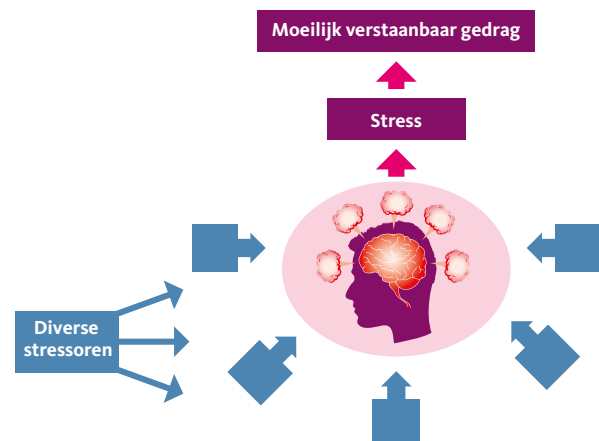
Stressoren vanuit de omgeving zijn bijvoorbeeld: veranderingen, onrust en onvoorspelbare dingen. Ook wanneer je

onvoldoende tegemoet komt aan de (basis)behoeften van de cliënt, kan dit stress geven.

Stressreacties

Iedere cliënt heeft, net als ieder ander mens, zijn eigen manier van reageren op spanning. De ene cliënt vertoont dwangmatig gedrag, de ander wordt fysiek of verbaal agressief. Ook zijn er cliënten die zichzelf beschadigen (automutilatie). Weer een ander reageert juist door zich terug te trekken. Spanning kan door verschillende stressoren ontstaan, maar de manier waarop een cliënt reageert is vaak per persoon hetzelfde. Mensen met moeilijk verstaanbaar gedrag hebben vaak vaste stressreacties en gedragspatronen.

Het is belangrijk om te weten dat een cliënt niet altijd *direct* op een stressor reageert. Heel vaak is de reactie een *uitgestelde* reactie. Een stressreactie kan ook volgen op langdurige of chronische stressoren.

Chris
Kooyman

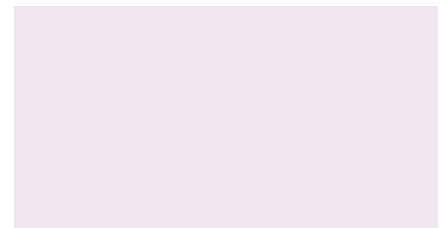

RELATIE

'Voor mij als moeder
is het belangrijk dat
begeleiders er
onvoorwaardelijk
voor mijn zoon zijn.'

Christel Kooyman,
moeder van Chris

HOOFDSTUK 3

HERSTEL VAN HET GEWONE LEVEN: VOORKOM OF VERMINDER STRESS

Herstel van het gewone leven begint met het voorkomen of verminderen van stress. Hieronder staat hoe je dat kan doen en wat daarbij van belang is.

Focus op stressoren, niet op de stressreactie!

Als je mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag begeleidt, bestaat het risico dat je de focus legt op het gedrag. Jouw eigen veiligheid en die van de cliënt en zijn omgeving vragen om passende middelen. Daarom wordt vaak veel aandacht besteed aan regels, afspraken en protocollen, bijvoorbeeld aan de handelingen die je moet verrichten om de cliënt tijdens een escalatie

veilig te begeleiden. Maar het stressmodel laat zien dat de focus niet moet liggen op de stressreactie of het gedrag. Belangrijk is om je te richten op de stressoren. Probeer de stressoren terug te dringen en de pijlers voor de cliënt te verstevigen, zodat de stressreactie van de cliënt minder wordt.

Stress voorkomen of verminderen met de drie pijlers

De pijlers *programma*, *relatie* en *groei* zijn voorwaarden voor een goed leven voor mensen met een verstandelijke beperking. Deze pijlers willen

we daarom zo neerzetten dat ze een stevige basis vormen. Stevige pijlers spelen een grote rol in het voorkomen of verminderen van stress bij cliënten.

► **Programma:** Het programma moet *evenwichtig* en *uitdagend* zijn. *Evenwichtig* wil zeggen dat er een goede balans tussen inspanning en ontspanning is. Het brein moet na een mentale inspanning weer tot rust kunnen komen. Wanneer er te weinig ruimte is voor ontspanning, ontstaat er stapeling. Wanneer je te weinig inspanning van de cliënt vraagt, ligt verveling op de loer. Een dagprogramma moet daarom in evenwicht zijn. Zorg dat de activiteiten de spanningsboog (curve) van de cliënt volgen.

Uitdagend wil zeggen dat je niet alle stressoren weghaalt. Een spanningsloze dag is niet goed. Een cliënt heeft een bepaalde mate van spanning nodig om zich te kunnen ontwikkelen. Zoek daarom samen met de cliënt nieuwe en onbekende situaties op en neem deze op in zijn programma. Op die manier leert hij dat deze situaties niet bedreigend zijn. Dit vergroot zijn mogelijkheden. Daag de cliënt tot op zekere hoogte uit, zodat zijn vermogen om goed te reageren op omgevingseisen groeit.

► **Relatie:** Ieder mens heeft behoefte aan onvoorwaardelijke relaties met anderen. Dit geldt ook voor mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag. Daarom ga je een *onvoorwaardelijke ondersteuningsrelatie* aan met de cliënt. Door deze relatie kan de cliënt beter met omgevingseisen omgaan, het vergroot de kans dat hij zich veilig en ontspannen voelt. Onvoorwaardelijk houdt in dat je beschikbaar bent voor de cliënt, zowel bij ontspanning als bij spanning. Ga dan ook zeer terughoudend om met maatregelen als 'afzondering'. De cliënt heeft je hard nodig, juist ook als hij het moeilijk heeft en gespannen is.

► **Groei:** Mensen met moeilijk verstaanbaar gedrag zijn vaak erg afhankelijk van begeleiders. Dit kan ervoor zorgen dat een cliënt geen eigen kracht ontwikkelt. Daarom is het belangrijk dat er altijd groei is naar minder afhankelijkheid. Meer kwaliteit van leven ontstaat door de leefwereld van de cliënt te verbreden en leuke dingen met hem te ondernemen. Wanneer er sprake is van groei naar minder afhankelijkheid en meer kwaliteit van leven, neemt de gevoeligheid voor stressoren af.

Amerpoort heeft een Spoortool ontwikkeld om teams te helpen om met de visie van Spoor A te werken. Hierover lees je meer op de volgende bladzijde.

Spoortool voor teams

Teams van begeleiders die werken met Spoor A zien gedrag als een hulpvraag. Ze gebruiken het stressmodel om te zoeken naar de betekenis van het gedrag en ze werken aan herstel van het gewone leven door te werken aan de pijlers *programma*, *relatie* en *groei*. Om teams te helpen deze visie in de praktijk te brengen, hebben we de Spoortool ontwikkeld. De Spoortool bestaat uit drie werkbladen die je kunt gebruiken voor bijvoorbeeld een teamoverleg. Meestal doet een team dit samen met de gedragsdeskundige.

De werkbladen van de Spoortool zijn te downloaden via de Toolkit Spoor A (MijnAmerpoort)

1 Gedrag en omgeving

Dit werkblad helpt je als team te kijken naar het gedrag van de cliënt. In welke context ontstaat het? Hoe lang speelt het al? Op die manier krijg je zicht op stressoren.

WERKBLAD 1
GEDRAG EN OMGEVING

Met behulp van dit werkblad breng je het gedrag van de cliënt in kaart. Het gaat dus alleen om het zichtbare gedrag, de interpretatie en het betekenis verlenen aan het gedrag komt aan bod tijdens het tweede werkblad.

Beschrijf in onderstaand schema het gedrag dat de cliënt laat zien

GEDRAG (welk gedrag)	VORM (hoe ziet het gedrag eruit?)	VERLOP (sinds wanneer is het gedrag ontstaan?)	WANNEER WEL (soms)	WANNEER NIET (soms)

WERKBLAD 1
GEDRAG EN OMGEVING

Wat wordt er nu al gedaan, om met het hierboven beschreven gedrag om te gaan?

Wat wordt er nu al gedaan, om met het hierboven beschreven gedrag om te gaan?

WAT WERKT WEL?	WAT WERKT (NOG) NIET?

Welke pijlers staan onder druk en hoe ziet dit eruit?

PROGRAMMA	RELATIE	GROEI
Is het programma aanwezig en uitgerold?	Is er een ondersteunende relatie tussen cliënt en begeleider?	Is er voldoende perspectief (en groei naar zelfstandigheid)?

16 Spoor A

Met dit werkblad betrek je de beeldvorming van de cliënt bij je zoektocht naar de betekenis van het gedrag. Bij de leergang Spoor A leer je te kijken naar verstandelijk niveau, emotionele ontwikkeling, prikkelverwerking, hechtingsproblematiek en autisme. Omdat het hele team dezelfde kennis heeft, kijk je allemaal op dezelfde manier.

Het derde werkblad geeft richting aan de begeleiding door doelen te stellen voor programma, relatie en groei.

[illegible]

Yvonne Swart

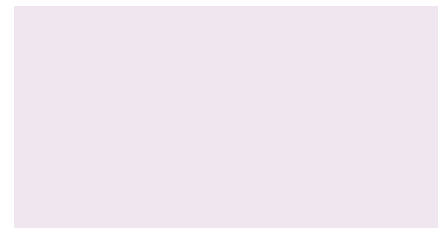

PROGRAMMA

'Samen trots
kijken naar ons
resultaat, dat is
voor mij zinvol
werk!'

Maarten Vermeulen,
Coördinerend begeleider Sensus 3

HOOFDSTUK 4

VERSTANDELIJK NIVEAU, EMOTIONELE ONTWIKKELING EN PRIKKELS

Goede beeldvorming is belangrijk. Mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag hebben vaak een ingewikkelde combinatie van verstandelijke beperkingen en emotionele problemen. Om een cliënt zo goed mogelijk te ondersteunen, moet je weten voor welke stressoren hij kwetsbaar is en waarom. Je moet iets weten over:

- 1 het verstandelijk niveau van de cliënt (op welke manier is de omgeving voor hem voorspelbaar?)
- 2 de emotionele ontwikkeling (wanneer voelt de cliënt zich veilig en wanneer bedreigd?)
- 3 de manier waarop de cliënt met verschillende prikkels omgaat

Wanneer je deze dingen van een cliënt weet, begrijp je hem beter. Je kan als het ware ‘in de huid kruipen’ van een cliënt en aanvoelen wat mogelijke stressoren voor hem zijn. Je kan de stressoren dan verminderen of de cliënt helpen met de stressoren om te gaan. Zo staat hij er niet alleen voor. Hieronder vertellen we meer over deze drie aandachtspunten.

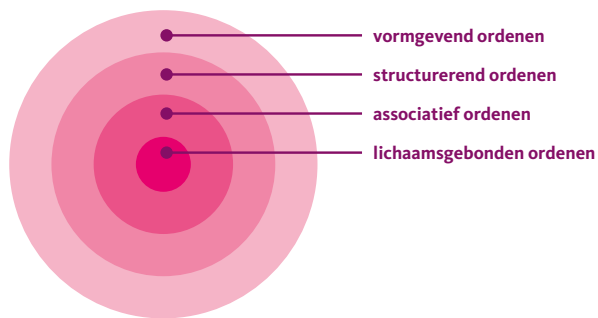
Aansluiten bij verstandelijk niveau

Wanneer je van een cliënt iets vraagt dat niet aansluit bij zijn verstandelijke vermogens, kan er stress

ontstaan. Bijvoorbeeld wanneer de cliënt de vaardigheden niet heeft om bepaalde activiteiten te doen of als de communicatie niet aansluit bij zijn verstandelijk niveau. Ook kan de structuur van de dag onduidelijk zijn voor een cliënt.

De theorie van Ervaringsordening van Timmers-Huigens (2005) is een veelgebruikte theorie. Binnen Spoor A gebruiken we deze theorie om te beschrijven hoe een cliënt de wereld om zich heen begrijpt. We maken daarbij onderscheid tussen lichaamsgebonden, associatieve, structurende en vormgevende delen van de ervaringsordening. Voor ieder gebied waarop iemand functioneert kun je beschrijven wat daarbij het meest aanwezige deel is. Hieruit volgen concrete handvatten, bijvoorbeeld over hoe je met activiteiten en communicatie kunt aansluiten bij de mogelijkheden van een cliënt.

› Lichaamsgebonden deel

Bij dit deel staat de vraag 'Is mijn lichaam veilig?' centraal. Het gaat hier om de ordening van de zintuiglijke informatie die van binnenuit het lichaam komt. Wanneer het antwoord

op de vraag nee is, vertoont de cliënt gedrag waarmee hij de veiligheid van het lichaam wil herstellen. Staat bij een cliënt dit deel op de voorgrond, zorg dan dat je de cliënt van nabij begeleidt, een rustig tempo hanteert en zintuiglijke prettige ervaringen aanbiedt.

› Associatieve deel

Bij dit deel staat de vraag 'Is mijn omgeving betrouwbaar?' centraal. Het gaat om de ordening van de feitelijke informatie uit de directe omgeving van de cliënt. Wanneer het antwoord op de vraag nee is, vertoont de cliënt gedrag om de betrouwbaarheid te herstellen. Dat kan zijn: dwangmatig ordenen, naar de 'bekende weg' vragen, blokkeren bij veranderingen of overgangen. Wanneer dit deel op de voorgrond staat, bied dan houvast door duidelijke communicatie, vaste volgordes en veel herhaling.

› Structurerende deel

Bij dit deel staat de vraag 'Ken ik de samenhang van de gebeurtenis?' centraal. Het gaat hier om de verbanden tussen verschillende feiten. Als de cliënt de samenhang niet kent, kies er dan voor de cliënt uitleg en verantwoordelijkheid te geven. De cliënt kan een gebeurtenis overzien met een herkenbaar begin, flexibel midden en herkenbaar eind.

› Vormgevende deel

Bij dit deel staat de vraag 'Mag ik zijn wie ik ben?' centraal. Het gaat er in dit deel om dat de cliënt gekend wordt als uniek mens. Bied de cliënt ruimte zichzelf te zijn door aan te sluiten bij zijn mogelijkheden. Waar mogelijk bied je ruimte en waar nodig ondersteuning. Doe een beroep op de keuzevrijheid en het probleemoplossend vermogen van de cliënt, maar wel zo dat het hanteerbaar voor hem is (Heijstek en Makker, 2014).

Afhankelijk van het leidende deel heeft voorspelbaarheid de volgende vorm voor de cliënt:

Leidende deel	Wanneer voorspelbaar?
Lichaamsgebonden	→ Als het veilig is en aanvoelt.
Associatief	→ Als het precies gaat zoals verwacht op basis van ervaring.
Structurerend	→ Als de cliënt begrijpt waarom iets zo verloopt.
Vormgevend	→ Als het in overeenstemming is met wat de cliënt wil, vindt en kan.

Aansluiten bij het emotionele ontwikkeling

Wanneer je van de cliënt iets vraagt waar hij of zich niet veilig bij voelt, kan er stress ontstaan. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer je denkt dat hij best een tijd alleen kan zijn, terwijl dit eigenlijk te moeilijk is.

Belangrijk is om aan te sluiten bij de emotionele ontwikkeling van een cliënt. Aan de hand van de theorie van Došen (2010) kunnen we beschrijven in welke fase van de emotionele ontwikkeling een cliënt functioneert. Hierbij kun je bijvoorbeeld SEO of ESSEON gebruiken, diagnostische instrumenten waarmee je de emotionele ontwikkeling in kaart brengt. Dit geeft je de mogelijkheid om het gedrag van de cliënt beter te begrijpen. Ook biedt het je de mogelijkheid om je verwachtingen aan te passen aan wat een cliënt emotioneel aankan.

Aan het begin van zijn leven heeft een pasgeboren kind slechts een paar basale emoties. Een volwassen persoon heeft een heel scala aan emoties: jaloezie, teleurstelling,

liefdesverdriet, rechtvaardigheidsgevoel. Al deze emoties heeft hij ergens tijdens het opgroeien ontwikkeld. Het ontwikkelen van telkens nieuwe vormen van emoties noemen we emotionele ontwikkeling.

Bij mensen met een verstandelijke beperking onderscheiden we 5 fasen van emotionele ontwikkeling:

› Baby (0 - 6 maanden)

Tijdens deze fase hebben de emoties meestal te maken met primaire behoeften, zoals voedsel en slaap. De cliënt is opgewonden bij honger of vermoeidheid, hij is ontspannen wanneer aan deze behoeften voldaan is.

› Dreumes (6 - 18 maanden)

Tijdens deze fase staat het hechtingsproces centraal. Hierdoor ontstaan emoties als scheidingsangst, jaloezie en het gevoel van genegenheid. Als begeleider probeer je deze emoties in goede banen te leiden door een vertrouwensrelatie op te bouwen.

› Peuter (18 maanden - 3 jaar)

In deze fase is autonomie het belangrijkste thema. De cliënt wil het liefst alles 'zelf doen'. Emoties die hierbij horen zijn teleurstelling, opstandigheid en angst voor nieuwe dingen. De cliënt beleeft de emoties allemaal nog ongenueanceerd, dus heftig. Hij heeft het nodig dat je deze emoties wat begrenst.

› Kleuter (3 - 7 jaar)

In deze fase is zelfstandigheid het thema. De cliënt wil alles zelf kunnen. De emoties die nu ontstaan zijn bijvoorbeeld faalangst, verveling en trots. Je kunt de cliënt helpen de emoties bij zichzelf te herkennen en te verwoorden.

› Schoolkind (7 - 12 jaar)

In deze fase is het leren dragen van verantwoordelijkheid belangrijk. Rechtvaardigheidsgevoel, sociale faalangst en gevoelens van minderwaardigheid ontstaan nu. Je helpt de cliënt om deze emoties te nuanceren (Heijstek en Makker, 2014).

Fase	De cliënt heeft een begeleider nodig die ...
Baby 0 - 6 mnd	... hem beschermt tegen prikkels
Dreumes 6 - 18 mnd	... voortdurend in zijn nabijheid is
Peuter 18 mnd - 3 jaar	... hem de ruimte geeft, maar ook begrenst
Kleuter 3 - 7 jaar	... hem voortdurend bevestiging biedt
Schoolkind 7 - 12 jaar	... verantwoordelijkheid geeft

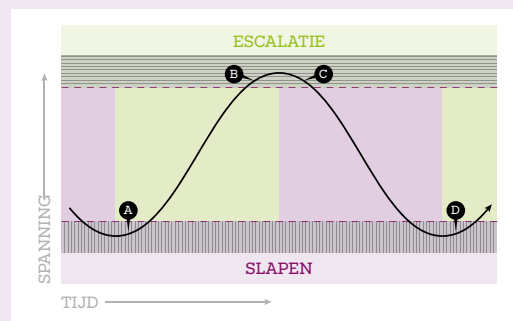
Aansluiten bij prikkelverwerking

Een prikkel is een zintuiglijke waarneming die voor een cliënt betekenis heeft. Als een cliënt bijvoorbeeld buiten een taxibusje ziet staan, wordt hij onrustig omdat dat voor hem betekent dat de dagbesteding is afgelopen. Wanneer er veel prikkels zijn die de cliënt tegelijkertijd moet verwerken, kan er bij hem stress ontstaan.

Het is van belang dat de prikkels gedurende de dag in balans zijn, dat er een balans is tussen inspanning en ontspanning. Wanneer er te weinig ontspanningsmomenten zijn in een dag, ontstaat stapeling en mogelijk escalatie. Wanneer er te weinig inspanning is op een dag, ontstaat er verveling, waardoor een cliënt mogelijk steeds minder aankan.

De Curve

In het boek *Werken met De Curve* van Matthijs Heijstek en Nicole Makker (2014) wordt een methode beschreven die je in staat stelt om een dagprogramma te maken dat aansluit bij de behoefte die een cliënt heeft aan prikkels op een dag. Met behulp van deze methode kan je ook inschatten wanneer er sprake is van dreigende overprikkeling en onderprikkeling en daaropvolgend een ontspannende of inspannende activiteit aanbieden.

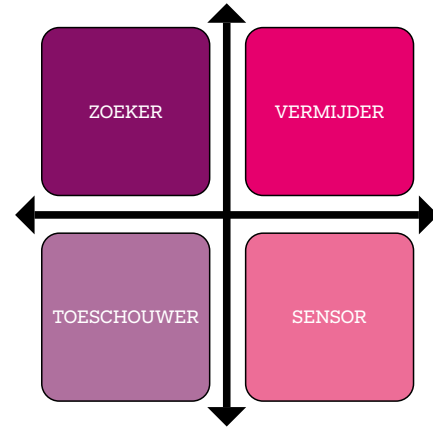
De Curve tussen inspanning en ontspanning. De zwarte lijn illustreert de spanningsboog. Hij geeft het verloop van een activiteit aan, afgezet tegen de tijd (horizontaal) en arousal ofwel activatie van het brein (verticaal).

Prikkels en alertheid

Alertheid is de mate waarin iemand open staat voor zintuiglijke waarnemingen of prikkels. Het hangt samen met het vermogen om de zintuigen in en uit te schakelen voor bepaalde taken. Wanneer er sprake is van problemen in de zintuiglijke ontwikkeling, door bijvoorbeeld autisme of een motorische beperking, kan er sprake zijn van minder of meer gevoeligheid voor prikkels.

Mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag hebben soms moeite om de eigen alertheid te reguleren. Deze cliënten hebben daar ondersteuning bij nodig. Je kan dat doen met een alertheidsschema of Sensory Profile. Dat is een overzichtelijke weergave van alertheidsfasen van de cliënt met als doel om de cliënt in een optimale alertheid te krijgen of te houden.

Met de Sensory Profile breng je in kaart wat de voorkeursmanier is van de cliënt om met prikkels om te gaan. Het schema helpt je het gedrag van de cliënt beter te begrijpen en zijn dagprogramma erop af te stemmen.

Sensory Profile: de horizontale pijlen verwijzen naar een actieve en passieve stijl. De verticale pijlen verwijzen naar een hoge of een lage waarnemingsdrempel van de zintuigen.

A man in a light blue t-shirt and red shorts is playing an acoustic guitar on a wooden balcony. He is smiling and looking towards the right. The balcony has a metal railing and is surrounded by lush greenery and flowers. In the foreground, there are out-of-focus pink flowers. The background shows a modern building with a glass facade and a pergola structure.

Freddy Verbeek

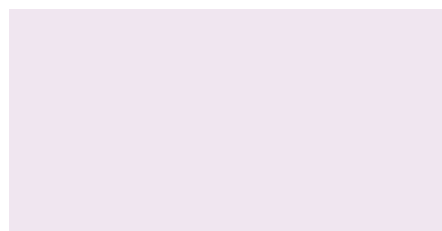
A pink decorative graphic consisting of a vertical bar with a stylized 'F' shape at the top and bottom.

GROEI

'Door op zijn eigen wijze te oefenen tijdens het muziekclubje, is Freddy emotioneel gegroeid. Hij speelt thuis ook graag op zijn nieuwe gitaar.'

Carin van Essen, Coördinerend begeleider Isengardplein 14-16

HOOFDSTUK 5

AUTISME EN MOEILIJK VERSTAANBAAR GEDRAG

Autisme Spectrum Stoornissen (ASS) komen veel voor bij mensen met een verstandelijke beperking. De combinatie van een verstandelijke beperking en autisme maakt het leven voor deze mensen extra ingewikkeld.

Autisme zien we als een probleem met de betekenisverlening. Het verwerken van informatie (prikkel) en het begrijpen van verbanden gaat minder goed. Mensen met autisme begrijpen de wereld veelal eendimensionaal en concreet. Ze kunnen minder makkelijk schakelen van de ene situatie naar een andere. Verder hebben ze vaak problemen met sociale contacten, omdat ze niet met meerdere zintuigen tegelijk kunnen waarnemen. Ook is het lastig voor hen deze waarnemingen te combineren met ervaringen uit het verleden.

Mensen met autisme hebben moeite om te begrijpen wat er om hen heen gebeurt. De wereld wordt ervaren als chaos. Daardoor voelen mensen met autisme zich vaak onveilig en gestrest. Ze kunnen alleen maar 'overleven'. Er is geen ruimte voor groei of ontwikkeling, waardoor moeilijk verstaanbaar gedrag kan ontstaan.

De chaos vraagt daarom om structuur. Of zoals we het liever noemen: ordening. Vaak doen mensen met autisme dat zelf door rituelen, vaste structuren en herhalend gedrag. Deze eigen ordening kan heel functioneel zijn maar is ook vaak beperkend. Zo kan herhaald gedrag een groot deel van de dag in beslag nemen. Het kan een vaste gewoonte worden, waardoor het gedrag ook voorkomt als iemand wel in een goede bui is. In dat geval is het belangrijk dat jij als begeleider ordening aanbrengt.

Ons uitgangspunt is dat wanneer het leven te ingewikkeld is voor iemand met autisme, je de omgeving zo aanpast dat het leven hanteerbaar wordt. Bijvoorbeeld door minder prikkels, meer overzicht en meer voorspelbaarheid te bieden. Het is aan jou om de wereld toegankelijk en veilig te maken voor de cliënt met autisme.

Twée ordeningsmethoden voor mensen met ASS

› De ASS-wijzer (Veer, 2013)

De ASS-wijzer helpt je te onderzoeken hoe een cliënt zelf ordent. Verder helpt het je om het ordenen van een cliënt te beoordelen: is het positief, draagt het bij aan ontplooiing en ontwikkeling of juist niet? Wanneer de eigen ordening beperkend is, kun je met deze methode bekijken welke ordening je kunt bieden die wel bijdraagt aan ontwikkeling en ontplooiing. In de ASS-wijzer worden vijf gebieden van ordening beschreven: tijd, activiteit, prikkels, persoon en ruimte. Binnen elk van deze gebieden kun je op drie manieren ordenen: vast, visueel en verbaal. De methodiek pas je samen met de gedragsdeskundige en de familie van de cliënt toe. Doel: minder stress, meer ontspanning en daarmee meer ruimte voor ontwikkeling en groei.

› Geef me de 5 (De Bruin, 2004)

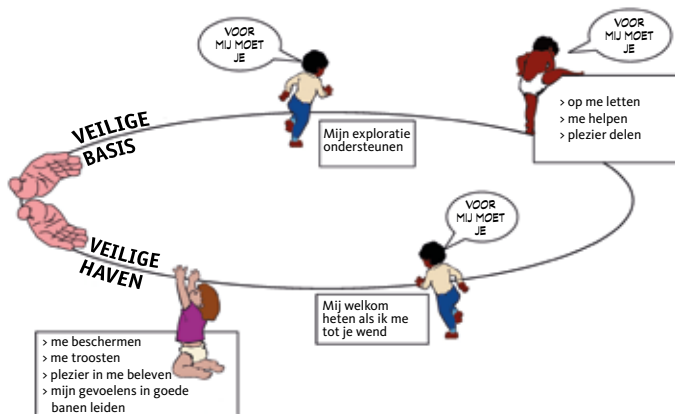
Geef me de 5 beschrijft wat het inhoudt om een autisme spectrum stoornis te hebben en op welke manier je mensen met autisme kan helpen. De 'Puzzel van 5' helpt om het dagelijks leven samenhang te geven waardoor er ordening, rust en ontspanning ontstaat. De vijf stukjes van de puzzel zijn vijf vragen over een activiteit, taak of situatie: wat, hoe, wanneer, waar, wie? Je moet de vragen zo beantwoorden dat de persoon met autisme het kan begrijpen. De cliënt heeft dan over het algemeen genoeg informatie om aan de slag te kunnen.

HOOFDSTUK 6

DE INVLOED VAN GEHECHTHEIDSRELATIES

Het vormen van een gehechtheidsrelatie is een belangrijke mijlpaal in het leven van kinderen. Het geeft hen een goede basis voor een gezonde ontwikkeling. Bij een veilige gehechtheidsrelatie gebruikt het kind de ouder als veilige basis om op onderzoek uit te gaan en vindt het er rust en troost. Een veilige gehechtheid geeft een mens (zelf)vertrouwen. Dit is essentieel bij het reguleren van stress. Gehechtheid kan dan ook gezien worden als een stressregulatiesysteem.

Afbeelding: Cooper, Hoffman, Marvin en Powell (1999)

De veilige gehechtheidsrelatie wordt weergegeven in de 'cirkel van veiligheid' (Marvin, Cooper, Hoffman & Powell, 1999; 2002). Hierin wordt duidelijk dat een kind in het dagelijks contact met de ouder verwachtingen opbouwt over de ouder en zichzelf. Hij krijgt vertrouwen van de ouder om nieuwe spannende situaties aan te gaan (veilige basis). Verder leert het kind vertrouwen dat de ouder steunt en troost tijdens stress (veilige haven).

Bij veel mensen met een verstandelijke beperking staat de ontwikkeling van de gehechtheid vaak al vroeg onder druk. Dit kan zijn door ziekenhuisopnames of uithuisplaatsing, maar ook door onzekerheid of verwarring bij de ouders, omdat het kind met een verstandelijke beperking anders reageert op het contact dan ze verwachten. Veel mensen met een verstandelijke beperking hebben daarom moeite gehad om een veilige gehechtheidsrelatie te ontwikkelen. Dit kan leiden tot een van deze drie verstoorde gehechtheidsrelaties:

› afwerende gehechtheidsrelatie

De cliënt heeft geen betrouwbare verwachtingen van jou als begeleider doordat hij als kind onvoorspelbare en wisselende reacties kreeg. De cliënt is overstuurd wanneer je weg gaat, maar reageert afwerend als je hem benadert en laat zich niet troosten.

› vermijdende gehechtheidsrelatie

De cliënt laat minder hechtingsgedrag zien, bijvoorbeeld doordat zijn ouders afwerend waren. Hij zoekt geen toenadering en gaat zijn eigen gang.

› gedesorganiseerde gehechtheidsrelatie

De cliënt heeft geen duidelijke verwachting van jou als begeleider en laat telkens ander gedrag zien.

Daarnaast kan er sprake zijn van een hechtingsstoornis, een psychiatrische stoornis die diep ingrijpt in het functioneren van de cliënt. Er is in deze gevallen meestal geen gehechtheid tot stand gekomen, waardoor de cliënt geen veilige basis heeft ervaren en niet heeft geleerd te de wereld te ontdekken. Dit heeft een groot effect op zijn ontwikkeling.

Ondersteuning bij verstoorde gehechtheidsrelaties

De cirkel van veiligheid is in de vroege kindertijd van een cliënt dagelijks herhaaldelijk doorlopen. Hierdoor heeft hij bepaalde verwachtingen opgebouwd en meer of minder vertrouwen in zichzelf en de ander gekregen. Dit is in hem verankerd tot een gedragspatroon of intern werkmodel, dat met name bij spanning sterk naar voren komt.

Is de gehechtheidsrelatie van de cliënt verstoord, dan is zijn stressregulatiesysteem dat vaak ook. Bij stress komt

het intern werkmodel naar boven en reageert hij vaak met overmatige spanning. Hij vraagt niet op een adequate manier om hulp en heeft onvoldoende zelfvertrouwen om de situatie op te lossen, impulsen te controleren en stress te reguleren. Hierdoor kan de spanning verder oplopen tot escalatie.

Om een cliënt hierin te ondersteunen moet je weten wat zijn intern werkmodel is. In de eerste plaats moet je gehechtheidsgedrag gaan herkennen. In de tweede plaats moet je vaststellen welke betekenis dit gedrag heeft. Wat wil de cliënt ermee bereiken of duidelijk maken? Wil hij de stress vermijden? Of wil hij de oplopende spanning laten escaleren? Vervolgens sluit je aan bij deze hulpvraag.

Met andere woorden: wees gevoelig voor gedrag van de cliënt, probeer stress vroegtijdig te signaleren. Benoem het gedrag, houd de cliënt een spiegel voor om zijn zelfbeeld te versterken. In veel gevallen heeft hij behoefte aan controle en overzicht om zo stress te verminderen of te voorkomen.

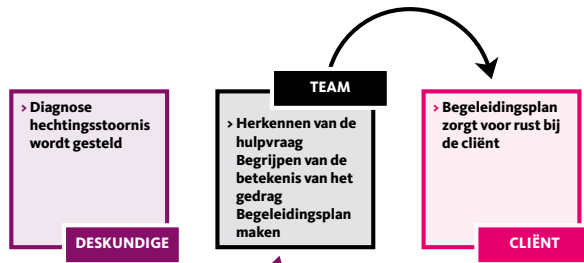
Gehechtheidsgedrag signaleren en begrijpen

De ARGOS-methode (Heijstek & Koelewijn, 2014) helpt je gehechtheidsgedrag te signaleren en begrijpen door middel van vijf kernhulpvragen (zie kader). Deze kernhulpvragen maken de relatie duidelijk tussen problemen in de gehechtheid en moeilijk verstaanbaar gedrag. Vervolgens kun je daar je begeleidingsplan op afstemmen.

Door beter begrip en een duidelijk begeleidingsplan word je weer betrouwbaar voor de cliënt. Wanneer jij voorspelbaar reageert op zijn gedrag en stressoren beperkt of wegneemt, kan hij zijn programma hervatten, wordt de relatie met jou hersteld en kan hij weer tot groei komen. Ook al zal

de cliënt waarschijnlijk altijd moeite houden met stress reguleren, als jij stabiel blijft en zijn leven overzichtelijk houdt, dan kan de stress beperkt blijven en de cliënt zo normaal mogelijk functioneren.

Het proces van de ARGOS-methode

De 5 kernhulpvragen van de ARGOS-methode

De ARGOS-methode beschrijft mensen met een hechtingsstoornis aan de hand van vijf kernhulpvragen.

- › **Angst:** de cliënt heeft existentiële angst, alles en iedereen wordt ervaren als bedreiging.
- › **Relaties:** de cliënt gaat meestal alleen oppervlakkige contacten aan en ervaart diepere of affectieve relaties als bedreigend.
- › **Geweten:** de gewetensontwikkeling van de cliënt is niet op gang gekomen. De redenering van de cliënt is: Wat hij prettig vindt is goed, wat hij niet prettig vindt is slecht.
- › **Overlevingsgedrag:** de cliënt houdt zich staande door de wereld om zich heen constant onder controle te houden.
- › **Stress:** de cliënt heeft meer stress dan een gemiddelde andere cliënt en raakt dit minder gemakkelijk kwijt via de 'normale' weg van contact en geborgenheid.

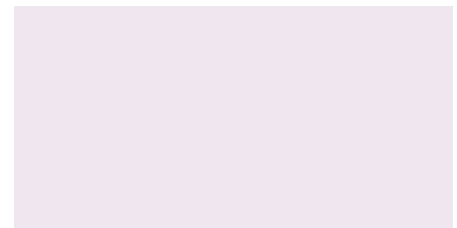
Ilse Leeflang

DE BEGELEIDER

'Als begeleider stel ik de cliënt centraal, ik investeer in de ondersteuningsrelatie om de cliënt met plezier te kunnen laten ontwikkelen.'

Ilse Leeftang, begeleider Nova/Fido

HOOFDSTUK 7

ONDERSTEUNING VOOR BEGELEIDERS

Als begeleider geef jij vorm en inhoud aan Spoor A. Amerpoort wil je daarbij zoveel mogelijk ondersteunen en je helpen bij het begrijpen van moeilijk verstaanbaar gedrag. Daarom bieden we begeleiders de leergang Spoor A aan. Drie uitgangspunten zijn daarbij van belang:

- › Het is nodig dat je de cliënt écht kent, dat je weet hij kan en begrijpt en dat je daar zo veel mogelijk bij aansluit. Met elkaar streven we ernaar om de communicatieve betekenis van het gedrag van de cliënt te achterhalen. De kennis die je krijgt aangereikt in de leergang, stelt je in staat de cliënt beter te begrijpen.
- › Je zit niet vast aan één enkele methode of theorie, maar krijgt instrumenten en kennis aangereikt uit verschillende methoden en theorieën. In dit boekje hebben we een aantal belangrijke methoden en theorieën op een rijtje gezet. Het is belangrijk dat je kennis hebt van specifieke thema's zoals

autisme, hechting en psychiatrische problematiek. Moeilijk verstaanbaar gedrag hangt hier vaak mee samen. Kennis hiervan stelt je in staat om elke cliënt op zijn eigen manier te benaderen.

- › Belangrijk is dat je in staat bent om de signalen van de cliënt op te vangen, juist te interpreteren en er goed op te reageren. Daarvoor zijn acceptatie en empathie nodig. Een menslievende houding geeft de cliënt een gevoel van vertrouwen, toegankelijkheid en beschikbaarheid.

Om je hierbij te helpen zijn er twee instrumenten voor handen: de Contactcirkel en FOCUS op Veerkracht. Deze beschrijven we hieronder. Daarna beschrijven we een model voor 'nieuwe autoriteit vanuit kracht en verbinding' en we geven onze visie op veiligheid.

De Contactcirkel

De Contactcirkel (Gravestein, 2000) is een instrument om het contact tussen jou en de cliënt en de communicatie over de cliënt veilig en betrouwbaar te maken. Het kan erg ingewikkeld zijn om op een goede manier contact te maken en houden met mensen met moeilijk verstaanbaar gedrag. De Contactcirkel kan helpen om het contact met de cliënt te analyseren en optimaliseren. Het instrument beschrijft vier fasen in het contact: afstemmen, ordenen, samen op weg en afsluiten/doorstarten.

› Afstemmen

In deze fase laat je aan de cliënt weten dat je er bent, dat je contact zoekt. Dat doe je op een manier die bij de persoon en situatie past. Het is belangrijk dat het contact bevestigd wordt door de cliënt.

› Ordenen

In deze fase maak je duidelijk wat er gaat gebeuren en wat je van de cliënt verwacht. Je zorgt ervoor dat de cliënt het begrepen heeft en het er mee eens is.

› Samen op weg

Dit is de fase waarin je samen met de cliënt de activiteit uitvoert of dat je het hem alleen laat doen.

› Afsluiten/doorstarten

Dit is het eind van de cirkel of het begin van een nieuwe cirkel. Je laat aan de cliënt merken dat jullie actie klaar is of dat er nog een vervolg komt.

Bij alle vier de fasen is het belangrijk om aandacht te hebben voor het niveau van communiceren, het tempo, de ruimte die je de cliënt geeft en de positie die jij en de cliënt innemen. De stemming van de cliënt bepaalt mede hoe je de cirkels uitvoert: groter bij een positieve stemming, kleiner wanneer de stemming minder goed is. De stemming van de cliënt bepaalt ook de stijl van begeleiden: coachend, volgend, sturend of stellend.

Om het contact tussen de cliënt en zijn omgeving goed te kunnen analyseren kun je video-opnames gebruiken. In kleine stapjes, soms beeld voor beeld, kun je met je team kijken naar het verloop van het contact. Het gedrag van de cliënt is feedback voor jou als begeleider of voor de omgeving. Kijken naar jezelf en naar anderen maakt duidelijk wat er goed loopt in het contact en welke ontwikkelpunten iemand nog heeft. Video-coaching leidt tot meer inzicht in de cliënt, het eigen handelen en het contact.

FOCUS op Veerkracht

Werken met mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag brengt een verhoogde kans op werkstress mee. Dit heeft te maken met de werkdruk, maar ook met het gedrag van de cliënten. Incidenten kunnen stressvol zijn. Deze werkstress kan leiden tot minder werkplezier of zelfs tot fysieke of psychische klachten.

Zorgen voor de begeleider vinden wij minstens zo belangrijk als zorgen voor de cliënt. Binnen Amerpoort bieden we daarom de toolkit FOCUS op Veerkracht (Ronald Huttinga, 2017) aan. Deze toolkit biedt handvatten om je veerkracht te versterken.

Veerkracht is de mate waarin een mens in staat is om stressvolle situaties te boven te komen. Deze veerkracht wordt bepaald door allerlei factoren, te verdelen in vijf categorieën: *Fysiek – Omgeving – Cognitief – Uitzicht – Sociaal*. De toolkit FOCUS op Veerkracht richt zich op het herkennen van stressgedrag en het versterken van de veerkracht. De toolkit is beschikbaar via MijnAmerpoort. Daar staat ook beschreven hoe je hem gebruikt.

De vijf FOCUS factoren:

Fysiek – Omgeving – Cognitief – Uitzicht – Sociaal

Non-Violent-Resistance (NVR)

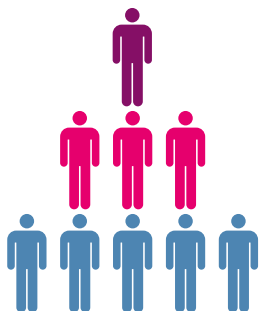
Moeilijk verstaanbaar gedrag van een cliënt kan de ondersteuningsrelatie die jij met hem hebt onder druk zetten. Door agressie en interventies van de begeleiders kan er een negatieve spiraal ontstaan. Teams kunnen uit machteloosheid vervallen in een autoritaire manier van begeleiden of juist een te volgende stijl hanteren. Beide stijlen kunnen de agressie van de cliënt versterken. Ook tussen teamleden onderling kan dit spanningen geven waardoor het moeilijk wordt om als een team op te treden. Non-Violent-Resistance (NVR) biedt een uitweg uit deze spiraal.

Nieuwe autoriteit

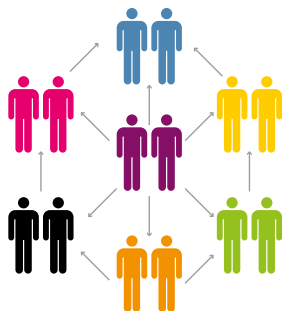
NVR geeft handvatten hoe op een krachtige en tegelijk verbindende manier te reageren op het gedrag van de cliënt. Het gaat niet direct om vermindering van agressie, maar om zelfcontrole van jou als begeleider. NVR gaat er vanuit dat je alleen controle kunt hebben over jezelf en niet over de ander. Dit besef kan bevrijdend werken. Het doel is niet meer om de ander te veranderen. NVR gaat vooral over jouw houding, emoties en handelen.

Het is belangrijk dat je als begeleider een autoriteit durft zijn, maar niet op de klassieke manier. Het stellen van grenzen moet gebaseerd op kracht en verbinding en niet op macht (tegengeweld, sancties en controle).

Klassieke autoriteit (macht)

Nieuwe autoriteit (kracht)

Autoriteit vanuit kracht en verbinding versterkt vooral de gezamenlijkheid van de mensen om de cliënt heen. Doordat deze met elkaar volhardend de boodschap afgeven dat agressie niet acceptabel is, kiest de cliënt voor ander gedrag. Samen met de cliënt zoek je naar alternatieven die wel acceptabel zijn. NVR versterkt de binding tussen teamleden onderling en tussen andere betrokkenen.

Hoe geef je de boodschap af dat agressie niet acceptabel is? Bijvoorbeeld door:

- Het ijzer smeden als het koud is... (interventies inzetten als er rust is)
- Wij-boodschappen (wij willen dat dit stopt)
- Verzoeningsgebaren
- Oplossingsverzoek aan de cliënt
- Sit-in

Prioriteit aan veiligheid

Moeilijk verstaanbaar gedrag kan behoorlijk veel impact hebben. Zo kan een cliënt bijvoorbeeld fysieke agressie

uiten. Naar zichzelf, in de vorm van zelfverwondend gedrag, maar ook naar jou als begeleider.

Om ondanks het moeilijk verstaanbaar gedrag een onvoorwaardelijke ondersteuningsrelatie met de cliënt te kunnen opbouwen, is het van groot belang dat je je veilig voelt in het werken met de cliënt. Wanneer je je veilig en vertrouwd voelt, straalt je dit ook uit naar de cliënt. Een cliënt ontleent zijn veiligheid en vertrouwen onder andere aan de veiligheid en het vertrouwen van jou.

Amerpoort geeft dan ook prioriteit aan de veiligheid van cliënten en medewerkers en heeft daarom rondom moeilijk verstaanbaar gedrag en agressie een aantal zaken georganiseerd. Zo bestaat er een visie op agressie en zijn er richtlijnen voor het melden, de nazorg en voor fysieke weerbaarheid bij agressie.

➤ **Visie van Amerpoort op agressie:** Agressief gedrag is grensoverschrijdend en onaanvaardbaar. Waar agressie toch voorkomt, vormt dit altijd een aanleiding om op zoek te gaan naar mogelijke verbetering om dit gedrag te voorkomen. We beschermen zowel medewerkers als cliënten zo goed mogelijk tegen agressie. Incidenten worden altijd gemeld!

➤ **Melden van (agressie)incidenten (MIC):** Maak je een (agressie)incident mee, dan worden jij en de cliënt eerst opgevangen door je collega's en clustermanager. Het is belangrijk om niet al te lang na het incident een MIC-melding te schrijven (melding incident cliënt). Je kan dat doen via het persoonlijk plan van de cliënt in Plancare. Op die manier zijn de coördinerend begeleider, de clustermanager en als het nodig is ook de gedragsdeskundige op de hoogte van wat er speelt. We kunnen het incident dan

evalueren en eventueel vervolgstappen, ondersteuning of nazorg organiseren.

› **Bedrijfsopvangteam (BOT):** Wanneer een (agressie) incident heeft plaatsgevonden die een grote impact op je had, dan neemt het bedrijfsopvangteam (BOT) telefonisch contact met je op. Bij het BOT werken collega's die speciaal getraind zijn om opvang te verlenen. Als je het prettig vindt, kun je met hen over het incident praten. Het BOT biedt een luisterend oor, geeft je informatie en organiseert eventuele verdere doorverwijzing.

› **Training BFW (basis fysieke weerbaarheid):** Bij Amerpoort separeren we niet. Wij zijn er namelijk van overtuigd dat een cliënt in nood vaak juist de nabijheid en geruststelling van de vertrouwde begeleider nodig heeft om zich weer veilig te kunnen voelen en de spanning te laten afvloeien. Deze visie brengt met zich mee dat alle begeleiders die te maken hebben met cliënten met moeilijk verstaanbaar gedrag de training BFW moeten hebben gevolgd. Deze training verzorgen we intern en is onderdeel van de leer-gang Spoor A.

In de training BFW leer je om voorlopers van spanning bij de cliënt te herkennen en je gedrag hierop goed af te stemmen. Daarnaast leer je humane begeleidingstechnieken en hoe je kunt handelen binnen de kaders van de Wet zorg en dwang. Op deze manier leer je je zo veilig mogelijk te voelen in het werken met mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag. Voor jouw wel-zijn en dat van de cliënt.

SPOOR A TOT SLOT

In Spoor A staat de mens centraal, de mens in contact en relatie met zijn omgeving, als uniek persoon met unieke mogelijkheden. Moeilijk verstaanbaar gedrag zien we als een vorm van communicatie van iemand die dat op een andere manier niet (meer) kan. We hopen dat Spoor A je helpt dit gedrag te begrijpen en er op een goede manier mee om te gaan. De ontwikkeling van visie en praktijk gaat intussen door. Er wordt nog dagelijks gewerkt aan het spoor.

SPOOR A

BRONVERMELDING

Bruin, C. de (2004). *Geef me de 5: een praktisch houvast bij de opvoeding en begeleiding van kinderen met autisme*. Graviant educatieve uitgave.

Došen, A. (2010). *Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap; een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen*. Van Gorcum, Assen.

Dunn, W. (2013). *Leven met sensaties (begrijp je zintuigen)*.

Embregts, P. J. C. M. (2009). *Zorg voor mensen met een verstandelijke beperking: Menslievende professionalisering in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking*. Arnhem: HAN University Press.

Gravestein, T. F. (2000). *Werken met de Contactcirkel*. T. F. G. Ambulante praktijk voor psychomotorische therapie en advisering. Retrieved from hyperlink: <http://www.tfgvoorpmten-coaching.nl>

Heijstek, M. & Koelewijn, H. (2014). *Methode ARGOS; handvatten voor begeleiders van mensen met een hechtingsstoornis en een verstandelijke beperking*. Carante Groep, Sliedrecht.

Heijstek, M. & Makker, N. (2014). *Werken met De Curve; in drie stappen naar een uitdagend en evenwichtig dagprogramma*. Amerpoort, Baarn.

Huttinga, R. (2017) *FOCUS op Veerkracht*. Retrieved from hyperlink: <http://www.focusopveerkracht.nl/>

Marvin, R., Cooper, G., Hoffman, K., & Powell, B. (2002). *The Circle of Security project: Attachment-based intervention with caregiver-pre-school child dyads*. Attachment & Human Development, 4(1), 107-124.

Schopler, E. *Treatment and Education of Autistic and related Communication-handicapped Children (TEACCH)*. University of North Carolina. Retrieved from: www.landelijknetwerk-autisme.nl.

Ter Horst, W. (2012). *Het herstel van het gewone leven*. Bohn Stafleu Van Loghum.

Timmers-Huigens, D. (2005). *Ervaringsordening; Mogelijkheden voor mensen met een verstandelijke handicap (5e druk)*. Reed Business Education, Amsterdam.

Veer, W. G. V. D. (2013). *Het effect van de ASSwijzer*. Proefschrift, retrieved from: www.asswijzer.nl

Wijnroks, L. (2013). *Kritische kanttekeningen bij de discrepantiehypothese en het concept overvraging: het stressmodel als alternatief*. NTZ (2013-2).

Wijnroks, L. (2013). *Het feilbare denken van mensen met een verstandelijke beperking*. NTZ (2013-4).

SPOOR A

COLOFON

Dit is een uitgave van de
expertiselijin MVG van
Amerpoort.

Teksten:

Elian van Rooijen, Matthijs Heijstek, Henri Koelewijn en
Gerhard van Cappellen (gedragsdeskundigen Amerpoort)

Fotografie:

Ineke Oostveen

Eindredactie:

Astrid van den Berg

Coördinatie:

Lisette Stekelenburg

Vormgeving:

Mark van Herpen

© Amerpoort, 2018

Op de foto's staan:

Alessandro Bizzaro
Angelo Veer

Anne de Lange
Annemiek Galesloot

Bas Steenbeek
Birgit Fontaine

Chris Kooyman
Denzel Pondes

Fadoua Ouahamdi
Faissal Raissouni

Freddy Verbeek
Hellen ter Haar – Koelewijn

Houda Bouayad
Ilja van Loen

Ilse Leeftang
Iris Jansen

Jasmijn Flierman

Jeremy Arlar

Jonathan Ferdinand

Lena Noordanus

Linda Distelvelt

Maaïke van den Tol

Maarten Vermeulen

Márchien Plug-Nijenhuis

Marloes de Vries

Martijn Janssen

Michael van der Meer

Nicole van der Meer

Niels Witte

Rik Stam

Ton de Lange

Willeke Vastenburger

Wim de Lange

Yvonne Swart

SPOOR A

HERSTEL VAN HET GEWONE LEVEN

Spoor A is de visie van Amerpoort op het werken met mensen met een verstandelijke beperking en moeilijk verstaanbaar gedrag. Deze manier van werken hebben we in de loop van de jaren ontwikkeld vanuit de dagelijkse praktijk. Daarnaast is de visie gebaseerd op theoretische modellen en maatschappelijke ontwikkelingen. We sluiten daarbij aan bij een visie die breder in Nederland wordt gedeeld.

Behalve een visie is Spoor A ook een methodiek voor begeleiders die werken met mensen met een verstandelijke beperking en met moeilijk verstaanbaar gedrag. Dat wil zeggen: Spoor A bestaat uit verschillende methoden en instrumenten waarmee je de visie kunt vertalen naar de praktijk. Het is voor jou als begeleider van groot belang dat je toegang hebt tot die methoden en instrumenten en dat je weet wat ze inhouden. Daarvoor is dit boekje.

www.amerpoort.nl

